

A nyomor szenzációja A „Dzsumbuj” stigma a médiában

Az elmúlt másfél évben „A város peremén” nevű társadalmi-művészeti projekttel a külső-ferencvárosi Illatos úti telep – az úgynevezett „Dzsumbuj” – történetét és emlékezetét kutattam. A telep volt lakóival készített narratív életútinterjúk és a projekt kutatási eredményei alapján, valamint a Dzsumbujról megjelent írott sajtószövegek elemzésével azt vizsgáltam, hogy a média milyen narratív eszközökkel és motívumokkal mutatta be a különböző korszakokban az Illatos úti telepet, és elbeszélésmódja miként kategorizálta és stigmatizálta az ott élőket. Feltevésem szerint a média részt vett a nagyvárosi szegénytelep lakóinak megbélyegzésében, kirekesztésében, és feltehetően elősegítette a Dzsumbujról kialakult negatív társadalmi kép kialakulását.

Bevezetés: A kutatás eszközei és korlátai

2014. augusztus végén fejezték be Budapest egyik leghírhedtebb telepe, az Illatos úti Dzsumbuj felszámolását. Az 1937-ben átadott lakástelepet sokféleképpen nevezték a fennállása alatt: hívták Darányi-palotának, hat háznak, gettónak, nyomortelepnek, drogtanyának, szegénytelepnek, de leginkább a Dzsumbuj név terjedt el a köztudatban.

2015 őszén kezdtem a Dzsumbuj történetével foglalkozni; ekkor csatlakoztam „A város peremén” elnevezésű városi emlékezetkutatáshoz és társadalmi-művészeti projekthez, amelyet Thury Lili és Ivanyos Judit indított. A kezdeményezés célja, hogy az Illatos úti telep néhány fiatal volt lakójának bevonásával a telep történetét és emlékezetét feldolgozva, kutatás és narratív életút-interjúk feldolgozása után különböző eszközökkel és módszerekkel újraértelmezze a Dzsumbujról kialakult negatív, sztereotip képet, árnyalja a lakhatási szegénységben élőket érintő megbélyegző elbeszélésmódot, és közös társadalmi beszédet indítson a városi szegénységről, a lakhatási válságról és a stigmatizációról. Kutatásom során felhasználtam a projekt eredményeit, a készülő weboldalra¹ írt cikkeket, valamint a telep volt lakóival készített narratív életútinterjúkat.

Írásom fókuszában a Dzsumbuj sajtórepresentációja áll. Röviden bemutatom az Illatos úti telep történetét, majd röviden meghatározom a lakóhely szerinti megbélyegzés fogalmát Loic Wacquant elméletét használva. Dolgozatom második felében három korszakra lebontva elemzem a Dzsumbujról megjelent sajtócikkeket. Azt vizsgálom, milyen motívumokkal és eszközökkel mutatták be a különböző korszakokban a Dzsumbujt és lakóit, milyen nyelvi és narratív eszközökkel kategorizálták és stigmatizálták az ott élőket. Már előljáróban megjegyzem, hogy a legfontosabb kérdésre – arra tudniillik, hogy milyen hatást gyakorolt ez a konstruált kép a közvéleményre, s a telep lakóinak megbélyegzésében és kirekesztésében mekkora szerepe volt a médiának – nem lehet egyértelmű és pontos választ adni. A sajtó és a narratív életútinterjúk szövegeit olvasva csak feltételezem, hogy a közvetlen tapasztalattal nem rendelkező olvasók/nézők a készen kapott kép alapján kategorizálták a Dzsumbuj lakóit. Abból indulok tehát ki, hogy a média jelentésközlő folyamatai révén befolyásolhatja a társadalom többségének véleményét, és elősegíti a kategorizációs folyamatot.

Bár kutatásom során az Illatos úti telepre fókuszáltam, úgy vélem, számos olyan probléma fogalmazódik meg az elemzés során, amely általában a szegénység, a kisebbség, a marginalizált csoportok megbélyegzését és kirekesztését érinti.

¹ Lásd www.avarosperemen.hu.

A Dzsumbuj története

A külső-ferencvárosi Illatos úti telep története 1937-ben kezdődött. A székesfőváros egy időben három nagyobb lakástelepet építtetett a Hős utcában, a Bihari úton és az Illatos úton. A cél a két világháború közötti óriási lakhatási válság és nyomor enyhítése, a ferencvárosi és a kőbányai Mária Valéria-, Augusztá- és Zita-telepek felszámolása volt (Vigvári 2017).

Bár sok azonosság figyelhető meg a három telep között, a mi szempontunkból a továbbiakban csak az Illatos úti telep története fontos. A Gubacsi út és az Illatos út kereszteződésénél fekvő, nagyjából 100 × 50 méteres amorf telken három darab négyemeletes, függőfolyosós épülettömb állt. A házak téglalap alakúak voltak, két-két épületből álltak, amelyeket közös lépcsőház kötött össze (Kecskés 2005). Az építkezés után 426 darab 28 m² alapterületű szükséglakást adtak át, amelyek egyetlen helyiségből álltak; a szobát a konyhától mindössze a padló anyagának különbsége választotta el (Ambrus 1985).

Már az épület tervezésével teljes mértékben elvették a magánszférát, hiszen a folyosó bármely részéről be lehetett látni a lakásokba. Ez mindvégig belső feszültséget és konfliktusokat generált. A helyzetet súlyosbította, hogy az Illatos útról kívülről is tökéletesen követni lehetett a telepen zajló eseményeket, ami jelentős mértékben hozzájárult az ellenséges előítélet-rendszer kialakulásához (Ambrus 1985).

Ambrus Péter becslése szerint 3500–3800 ember költözött a Dzsumbujba az építkezés után; a lakásokban eleinte átlagosan kilenc fő élt. Először azok a kilakoltatott, lakbért fizetni nem tudó, sokgyermekes családok kaptak lakást, amelyekben legalább az egyik szülő rendelkezett korábban bejelentett budapesti munkahellyel (Ambrus 1985).

A következő évtizedekben jelentős mértékben csökkent a Dzsumbuj lakosságának létszáma; 1941 vége felé már nem haladta meg a háromezer főt (Ambrus 1985). A hetvenes években sok család kapott lakást az újonnan épülő külvárosi lakótelepeken, így ebben a korszakban tovább mérséklődött a túlszűfolttság és az abból adódó konfliktusok száma (Vigvári 2017). Ekkoriban a lakók nagy számban tudtak elhelyezkedni a környékbeli gyárakban, így ezt az időszakot gyakran „aranykorként” emlegették az interjúkban. A visszaemlékezések szerint ugyanis ekkor volt a legnagyobb összetartás a lakók között.

Az úgynevezett „aranykor” a nyolcvanas évek második felében, a rendszerváltás idején ért véget, amikor a nehézipar leépülésével, a gyárak bezárásával a telepen lakók tömegesen veszítették el az állásukat; hatalmas lett a munkanélküliség, és az északkelet-magyarországi falvakból rengeteg roma család költözött a fővárosba munkalehetőséget keresve (Vigvári 2017).

Ezzel a folyamattal összefüggésben kibékíthetetlen ellentét jelent meg a telepen régebben lakó „őslakók” és az újonnan érkező „bevándorlók” között. Megjelent a Dzsumbujban az addig szinte ismeretlen etnikai konfliktus. Az „őslakók” a „bevándorló” roma családokat hibáztatták a munkanélküliség és a bűnözés növekedése, valamint a telepet érintő negatív előítéletek terjedése miatt. Ebben a korszakban nőtt meg az önkényes lakásfoglalók száma is, bár már a hetvenes évekből is ismerünk olyan esetet, amikor néhány család feltörte a folyosókon lévő mosókonyhákat, és beköltözött oda (Kecskés 2005).

A kilencvenes évektől vitathatatlanul romlott a telep helyzete. A rendszerváltás után bezártak a környékbeli gyárak, fokozatosan megszűnt az infrastruktúra a telep közelében, és több megállót kellett utazni a legközelebbi boltig, iskoláig. A munkanélküliség mértéke az egekbe szökött, a Dzsumbuj rohamosan szakadt le Budapest többi részéről, és maradt egyedül, egyfajta szegregátumként (Kecskés 2005). Az alkoholizmus jelenlétéről már a nyolcvanas évek elején is írt Ambrus Péter, de a kilencvenes években az alkohol mellett a különböző drogok is megjelentek a telepen.

Bár már korábban is napirendre került a telep felszámolásának terve, 2005 szeptemberéig nem született konkrét intézkedés ezzel kapcsolatban. Ekkor döntöttek a Dzsumbuj lebontása mellett. A szociális rehabilitációs program célkitűzése a telepen élő hátrányos helyzetű családok társadalmi integrációja és a lakókat érintő megbélyegzés csökkentése volt. Csaknem tíz évig tartott a felszámolási folyamat, amelyet a médiából és a lakókkal készült interjúkból ismerünk. Önkényes lakásfoglalók, biztonsági szolgálat, emberjogi aktivisták és az önkormányzat munkatársai, politikusok, szociális munkások háborúztak, míg végül az 5/a épületet 2009-ben, az 5/b épületet 2013-ban, az 5/c épületet pedig 2014-ben bontották le.

A telep ezzel megszűnt, de a „dzsumbujista” stigmát a lakók közül sokan továbbra is magukon viselik. Az önkormányzattól kapott bérlakásokban az új szomszédok gyakran ellenségesen fogadták a „dzsumbujistákat”, és

– ismerve „előéletüket” – nem fogadták be őket. A szociális rehabilitációs program az integráció elősegítése helyett így gyakran éppen annak ellenkezőjét érte el; sok család vesztette el a telep nyújtotta védőhálót. „A város peremén” projekt kutatása szerint vannak, akik jobb anyagi körülmények között élnek ma, de sokaknak romlott a helyzetük, és vélhetően olyanok is vannak, akik utcára kerültek a Dzsumbuj lebontása után.

Lakóhely szerinti megbélyegzés

Erving Goffman a stigmatizáció fogalmát elemezve a megbélyegzés három fajtáját különbözteti meg. Elsőként a testi fogyatékosokat, a különféle fizikai torzulásokat említi; másodikként a jellem szégyenfoltjait; a harmadik csoportba pedig a „faji, nemzeti és vallási hovatartozás törzsi stigmái” tartoznak, „amelyek a családi származás vonalai mentén terjednek, és egy-egy család valamennyi tagját egyaránt beszennyezik” (Goffman 1981: 183–184).²

A lakóhely szerinti megbélyegzés ezek alapján egyik kategóriába se sorolható be egyértelműen, Loic Wacquant (2011) mégis a harmadik csoportba tartozó „faji, nemzeti és vallási hovatartozás törzsi stigmáihoz” hasonlónak tartja.

A lakóhely szerinti stigmát „levetni” elviekben a földrajzi mobilitással lehetséges. Kérdéses azonban, hogy éppen annak a marginalizált csoportnak, amelyet a lakóhely alapján bélyegeznek meg, mennyire van erre lehetősége. Ráadásul sok esetben a lakóhely szerinti stigmát azonosítják vagy legalábbis egymás mellett használják az etnikai, vallási csoport megjelölésével, ezáltal gyakran elmosódik a határ a kétfajta stigma között, illetve egymást feltételezi a kettő. Ezt láthatjuk a VIII. kerületet érintő megbélyegző beszédmódban is. A Dzsumbuj is úgy terjedt el a köztudatban, mint roma családok lakta terület, habár ez statisztikailag nem alátámasztott. A lakóhely szerinti stigmához tehát gyakran más, negatív jelentések is társulnak, és a megnevezés akár kizárólag a másodlagos jelentés miatt is lehet sértő, diszkreditáló hatású.

A lakóhely szerinti megbélyegzettek kategóriájába tartozó személyek megítélésekor nem számít, hogy az egyén valóban lepusztult körülmények között lakik-e, vagy hogy valóban szegény-e, van-e priusza; a városnegyedek vagy lakótömbök megbélyegző prekonceptió elég ahhoz, hogy a stigmatizált csoport tagjaként diszkriminálják őt. A stigmatizált lakóhelyeken az ott élők tehát egyetlen tényező, a környezet valamilyen szokatlan vagy negatív sajátossága alapján ítélik meg, és ez alapján részesítetik hátrányban az oktatásban, a munkaerőpiacon, a hivatalokban és a hétköznapi érintkezések alkalmával (Wacquant 2011).

Wacquant az amerikai gettók és a francia *banlieu*-k elemzése kapcsán azt állítja, hogy ahogy ezek a „büntetett zónák” a városkép részévé válnak, megindul a megbélyegző beszédmód velük kapcsolatban az élet hétköznapi interakciói során, a sajtóban, a politikai és a hivatali diskurzusokban (Wacquant 2011: 12).

Gordon W. Allport (1999) szerint azáltal, hogy nevet adunk egy csoportnak, egy kategóriának, világos képünk lesz róla, és a láthatatlan idegenből vagy ellenségből valódi, létező fogalom, önálló, stabil identitás válik.

A lakóhely szerinti megbélyegzés előfeltétele tehát, hogy a városnegyedek vagy telepek névvel lássuk el. Budapesten több olyan közigazgatási és adminisztratív értelemben nem létező városnegyedek vagy lakótömbök ismerünk, amelynek vagy az ott lakók, vagy a külső szemlélők adtak valamilyen sajátosság alapján nevet, és ez a név terjedt el aztán a médiában, a köztudatban és sok esetben még a tudomány világában is. Ilyen volt a Millennium környékén épült Csikágó a VII. kerületben, a józsefvárosi Nyócker, és ilyen a dolgozatban tárgyalt ferencvárosi Dzsumbuj is.

Mit jelent a Dzsumbuj név? Hiteles forrással alátámasztott, pontos meghatározást nem tudok adni, de úgy tűnik, a „dzsumbuj” szót az Illatos úti telep építése előtt is használták. Köznévként, kis betűvel a külvárosi szükség lakás-telepeket nevezték így. Az Illatos úti telepet az építés után rövid ideig Darányi-palotának csúfolták az akkori miniszterelnök után, de néhány év alatt ráragadt a „dzsumbuj” név, és a köznévből tulajdonnév lett. Sokak szerint a „dzsungel” és a „lebuj” kifejezések ötvözéséből jött létre a szó, de Csizmás Kinga etimológiai kutatása szerint a „dzsumbuj” szót eredetileg a bosnyák és szerb cigányokra használták. Valószínűleg az ő vándorlásaik során került be a szó a magyar köznyelvbe, és ezután kezdték a külvárosi nyomortelepeket Dzsumbujnak hívni, majd vélhetően a negyvenes évektől „sajátította ki” az Illatos úti telep a nevet (Csizmás 2017). A „dzsumbuj” szó tehát új jelentést

2 Habermann M. Gusztáv fordítása.

kapott. Azáltal, hogy általában a „dzsungel” és „lebuj” szavakkal azonosítják, már megjelenik a szegénytelepekre jellemző pejoratív, előítéletes beszédmód. E magyarázat szerint ugyanis azokra a rendetlenség, az átláthatatlanság (dzsungel) és a bűnözés, a prostitúció (lebuj) jellemző (Csizmás 2017).

„A város peremén” kutatása során az derült ki, hogy sok lakó számára teljesen más jelentés tapad a szóhoz. Több interjúban megemlítették, hogy a „dzsumbuj” szóról a közösség, az otthon jut eszükbe, a szó tehát egyfajta identitás kifejezője lett. Kecskés Éva ott dolgozó szociális munkás szerint a „dzsumbuj” szó annyit tesz, mint a telephez tartozni, és ehhez nem feltétlenül fontos a Dzsumbujban lakni, „a dzsumbujistát láthatatlan kötelék fűzi névadójához” (Kecskés 2005).

A Dzsumbuj sajtóábrázolása

Hammer Ferenc írja, hogy: „A média a társadalmi valóság alkotásának egyik központi ereje, és nem pedig valamiféle tükör, vagy valamilyen semleges, átlátszó üzenetközvetítő csatorna” (Hammer 2001: 207). A média eszerint nem a valóság mimézise, hanem annak alkotója és formálója. A jelentésalkotásban az egyik fő eszköz a nyelv, amely Messing Vera (2003) szerint nemcsak tükrözi, hanem meg is erősíti a társadalmi csoportok közötti hierarchikus viszonyokat. Ennek köszönhetően ha a média olyan szavakat használ a szegénységgel kapcsolatban, mint „kirekesztettek”, „marginalizáltak”, „lecsúszottak”, „deviánsok”, akkor az ilyen azonosítást a társadalom általában megváltoztathatatlan tényként fogadja el (Hammer 2001).

Bár sem a médiatudomány, sem a gazdaságszociológia nem rendelkezik pontos képpel arról, hogy a média miként befolyásolja a társadalmi struktúrát és mobilitást, jelentésalkotó folyamatai minden bizonnyal jelentős mértékben befolyásolják a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését (Hammer 2001). A média ugyanis azáltal, hogy információt nyújt a befogadónak az ábrázolt csoportról, segíti őt a kategorizációs folyamatban, hiszen a néző/olvasó a média közvetítette jellemvonások alapján helyezi különböző kategóriákba a szereplőket. A média akkor gyakorol különösen nagy hatást a nézők véleményére, ha azok nem rendelkeznek korábbi tapasztalattal a témával kapcsolatban (Hammer 2001). Márpedig a modern társadalmakban a jelenségeknek az a csoportja, amelyről az emberek véleményt alkotnak, messze túlnő a személyes tapasztalatok körén. „A környezet világnak az a része, amelyről személyes élményeket, benyomásokat szerezhetünk, egyre inkább eltörlődik a »láthatatlan környezethez« képest” (Angelusz 1983: 93).

A közlés során általában elvész a forrás, és csak maga a közvetített tartalom marad meg, így „amit hallottunk, láttunk valamely tömegközlelési eszköz tevékenységének eredményeképpen, az úgy tűnik fel előttünk, mintha mi magunk láttuk volna, hallottuk volna” (Csepeli 1993: 18). A média közvetítette tartalmat tehát elsődleges tapasztalatként, érzékelt valóságként fogadjuk el, és ezzel kizárjuk a közvetítő személyét. Mindezt leegyszerűsítve az esetünkre: ha a média folyamatosan csak negatív és sztereotip képeket mutat egy szegénytelepről, a befogadók hajlamosak ezt a képet objektív valóságként, igazságként elfogadni, és ez alapján megítélni az ott élőket.

Úgy gondolom, a média részt vett a Dzsumbuj lakóinak megbélyegzésében, ugyanis – utalva a stigmatizáció goffmani modelljére – bizonyos negatív jellemvonások felnagyításával belehelyezte a lakókat a „dzsumbujista” kategóriába, a lakóhely alapján megalkotott kategóriába tartozókat pedig a szerzők rendre homogenizálták, és egy nagy egységként írtak róluk. Valószínűleg túlzott merészség és valótlanítás lenne egyértelműen kijelenteni, hogy a média a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének katalizátora, ám a fent vázolt kategorizációs és stigmatizációs folyamatban minden bizonnyal részt vesz.

Elemzésemben azt szeretném megvizsgálni, hogy az írott sajtó milyen motívumok és eszközök felhasználásával reprezentálta a Dzsumbujt a különböző korszakokban, és az ábrázolásmóddal miként alkotta meg a a telepről máig fennmaradt negatív társadalmi képet. Az elemzésbe elsősorban terjedelmi okokból nem vontam be a vizuális média tartalmait. Azért is csak az írott sajtó szövegeit tudtam korszakonként összehasonlítani, mert a rendszerváltás előtti televíziós és rádiós tartalmakat egyáltalán nem vagy csak részben lehet feltárni.

Ivanyos Judittal 2016 elején végeztünk kutatást a Dzsumbuj sajtóábrázolásáról. Ennek során az országos terjesztésű napi- és hetilapok cikkeinek tartalmát vettük alapul, és nem vettük figyelembe a különböző szociológiai folyóiratokat, mert úgy gondoltuk, hogy elsősorban nem a réteglapok formálják a közvéleményt, hanem a jóval nagyobb olvasótáborral rendelkező politikai és bulvárújságok. Az akkori elemzés során mintegy 80 cikket olvastunk

el. „A város peremén” weboldalára feltett szöveg megírása során nem törekedtünk teljességre; elsősorban az általános tendenciák felvázolását tartottuk szem előtt (Cseke & Iványos 2017).

Dolgozatomban felhasználtam a korábban írt cikket, de azt jelentős mértékben újragondolva, kiegészítve és módosítva közlöm. Az elemzést három elkülönülő korszakra tagoltam. Az első korszakhoz a rendszerváltás előtt megjelent cikkeket soroltam. Mivel 1945 előtti cikket nem találtam a telepről, így kizárólag az 1945 és 1989 közötti szövegekkel foglalkoztam. A második korszakot a felosztásom szerint az 1989 és 2005 között megjelent cikkek alkotják. 2005-ben kezdődött a Dzsumbuj szociális rehabilitációja, és úgy gondolom, éles határ húzódik a bontás előtti szövegek és a 2005 és 2014 közötti csaknem tíz év Dzsumbuj-ábrázolása között. Így a harmadik korszakként a bontás sajtóját jelöltem meg.

A cikkek elemzése során a következő kérdésekre kerestem a választ: mit jelent a Dzsumbuj a szövegben? Milyen képet szeretne közvetíteni a szerző a telepről? Milyen jelentéseket fűznek a „Dzsumbuj” szóhoz, milyen stigmákat erősít meg a szöveg? Milyen korszaktól független, visszatérő motívumok, tematikák, toposzok szerepelnek a cikkeken?

A rendszerváltás előtt megjelent cikkek (1945–1989)

A központilag irányított, cenzúrázott sajtóban a szegénység jelen idejű ábrázolása tabutémának számított, hiszen a propaganda szerint 1945 után megszüntették a munkanélküliséget és felszámolták a szegénységet. Ebben a narratívában az Illatos úti telep a Horthy-korszak kizsákmányolásának szimbólumaként és egyúttal a jelen pozitív példájaként szerepelt. A „dzsumbuj” szó eredetét 1962-ben egy Népszava-cikkben így fogalmazták meg:

„Annak idején, amikor tömegesen hirdették a kiadó főbérletet, az ilyen lakásokba több családot zsúfoltak be. Így születtek e nyomortanyáról olyan jelzők, mint a »dzsungel« és a »lebúj«, ebből kreálta a külvárosi argó a máig is fennmaradt »dzsumbuj« elnevezést. Nem csoda, ha az ide és más hasonló tanyákra kényszerült rendesebb munkások közül is sokat elsodort a lumpenproletár életforma, amelyre csavargás, prostitúció és a bűnözés volt a jellemző.”³

Mint ebből a rövid példából is látható, már ebben a korszakban megjelentek a sajtóban az előítéletek a teleppel kapcsolatban. A „Dzsumbuj” szóhoz állandó negatív jelentéseket (nyomor, csavargás, prostitúció, bűnözés) társítottak.

Két fő ellentét, konfliktus határozta meg a korszak Dzsumbuj-ábrázolását. Az egyik a múlt és a jelen, a Horthy-korszak és a „fordulat” utáni időszak szembeállítás. A telepről – úgy tűnik – azzal a céllal írtak, hogy bemutathassák a múlt, a harmincas évek nyomorát, és ellentétbe állíthassák azt a jelen morális és anyagi gyarapodásával. Míg „a sivár Dzsumbuj az urak gonoszsága volt”, a „felszabadulás” után a lakásokat felújítják, zöldéses, közért, mozi, játszótér, kultúrház épül a környéken, „az itteni közel 400 lakásból közel 150-ben már televízió is van”,⁴ és „épülő házaink, új gyáraink kéményei segítenek eltüntetni a gonoszságot”.⁵

A másik ellentét a pozitív karakterek, a rendes lakók és a negatív karakterek, a lumpenproletárok szembeállítás a szövegekben. A szerzők általában didaktikus értékítéletet alkotnak. Mélyen elítélik azokat a lumpenproletárokat, akik nem illeszkednek be az új társadalmi rendbe, akik a telepi kocsmában töltik az idejüket, csavarognak, és velük szemben dicsérik, magasztalják azokat, akik tanulnak, dolgoznak, és rendet, tisztaságot tartanak a környezetükben.

Az elemzett korszakban az Illatos úti telep tehát egy olyan térként jelenik meg, amely magán hordozza az „ellenség”, azaz a Horthy-korszak kizsákmányoló társadalmának és hatalmi rendszerének örökségét, de egyúttal minta is arra, hogy az új társadalmi rendszerben miként emelkedhetnek fel az addig kirekesztett és nincstelen munkások, miként

3 Dzsumbuj, csikágó, tripolisz. Társadalmi tatarozásra szorulnak, *Népszava*, 1962. V. 10.

4 Uo.

5 Ezt tanulta Kajdi Margit, *Népszava*, 1950. X. 13.

szűnik meg szép lassan a szegénység, és tűnnek el az azzal járó deviáns magatartásformák, negatív sajátosságok. A „dzsumbuj” szó szinte minden esetben múlt időben szerepel a szövegekben, ugyanis a legtöbb cikk szerint a „fordulat” után megszűnt a Dzsumbuj, és „itt most már sokat dolgozó, de nem szűkölködő emberek laknak”.⁶

A rendszerváltás után megjelent cikkek (1989–2005)

A rendszerváltás után átalakult a központilag irányított médiarendszer, és megjelentek a piaci alapon működő bulvárújságok, kereskedelmi csatornák, ezzel együtt pedig átalakult a politikai napilapok és közszolgálati csatornák arculata is. Új témaként jelent meg a szegénység, ezáltal a Dzsumbuj ábrázolása és jelentése is határozottan megváltozott. Már nem az ideológia szolgálatába állították, hanem lecsúszott emberek szenvedéstörténetét mutatták be vele kapcsolatban, vagy a bűnügyi hírekben kapott helyett.

Úgy vélem, a Dzsumbuj rendszerváltás utáni médiaábrázolására is pontosan az igaz, amit a kisebbségek média-reprezentációjáról írnak, azaz hogy „az elrejtés vagy láthatatlanná tétel” vagy „a devianciát és veszélyességet alátámasztó esetek tabloizálása, esetleg az egzotikus vadember toposzra épülő történetek” jellemzik (Bogdán et al. 2013: 9).

Rögtön hozzá kell tenni, hogy nemcsak a reprezentáció, hanem az ábrázolt valóság is jelentős mértékben megváltozott a rendszerváltás után. Visszaulva a korábbiakban kifejtettekre: a kilencvenes évek elején hatalmas méreteket öltött a munkanélküliség a telepen, megjelentek a drogok, nőtt a prostitúció mértéke, a lopások, a bűnesetek száma, óriási volt az alkoholizmus, mindennaposak voltak a konfliktusok, hatalmas volt a túlszűfolttság.

A Dzsumbuj a kilencvenes évek sajtójában egyfajta zárt, városi szegregátumként, gettóként szerepelt. A riporter szerepe az, hogy „életét kockáztatva” bemerészkedjen a telep rácsai közé, és bemutassa a nézőknek az ott tapasztalt világot minden részletével együtt. Az egyik riporter így ábrázolta a Dzsumbujt az olvasóknak:

„A Dzsumbuj egy amolyan organizmus, amelyben emberek laknak együtt, mert egymás társaságára ítélte őket a sorsuk. Olyan, mintha élet lenne a Dzsumbujban, csak hogy valami olyan élet, ami egy-két villamosmegállóra már ismeretlen. Ez ugyanis egy gettó, egy hermetikusan zárt világ a Ferencvárosnak egy olyan részén, ahonnan utak vezetnek el, ahol jár a villamos, ahol közel a HÉV, a város, a szabadság. Mégis valami láthatatlan, meg- és főleg fel-foghatatlan bezártságban él itt csaknem nyolcszáz ember. Legtöbben halálukig, mert más útja nem nagyon van a szabadulásnak.”⁷

Ez a kilátástalan, zárt világ valószínűleg sok olvasóban előhívta a szintén média közvetítette vidéki zsákfalvak képét. Azonban úgy vélem, a Dzsumbujban megvolt az a „szenzáció” és a közelségnek az az „izgató” érzése is, hogy a fővárosban, nem messze a „civilizált” valóságtól helyezkedik el. Ezt az analógiát erősítik meg az egyik cikkben: „Éppen az történt itt, mint a faluszéli cigánytelepen, csak itt nem laposan, elterülve a település szélén, hanem egy rakáson, magasra halmozva a város közepén.”⁸

A kilencvenes évek Dzsumbuj-ábrázolásait alapvetően két fő kategóriára lehet bontani: szenvedés- és bűnügyi történetekre. Az előbbiek a kilátástalanságot, a nyomort helyezik a fókuszba. Beteg, kallódó lakókról, gyerekeiket egyedül nevelő anyákról, lakbért és rezsit fizetni nem tudó családokról írnak, akiknek semmi esélyük a kitörésre, a normálisabb életre. A telep ábrázolása során pedig a szemetet, a koszt emelik ki. A bűnügyi történetekben – akár ugyanazon a cikken belül, mint amelyben a szenvedéstörténet szerepel – szípuzó, drogos gyerekekről, a ház előtt

⁶ Ahol a 31-es fékez. Látogatás az egykori „Dzsumbuj”-ban, a „hat ház” lakóinál, *Népszava*, 1960. IV. 9.

⁷ Egy rakáson, magasra halmozva, *Népszabadság*, 2005. IX. 30.

⁸ Uo.

megálló autókat feltörő fiatalokról, hifitolvajokról, alkoholista, családverő férfiakról, prostituáltokról, uzsorásokról, zsebesekről, késelőrkről, gátlástalan bűnözőkről írnak, és a szűk sikátorokat, rácsokat, betört ablaküvegeket mutatják meg a telepből.

Jellemzően csak azt emelték ki tehát a cikkekben, hogy a koszos, túlzásfolt Dzsumbujban megélhetési gondokkal küzdenek. Ennek pedig könnyen lehet egy olyan olvasata, hogy azért élnek kilátástalan helyzetben, mert valamilyen egyedi, diszkreditálásra alkalmas tulajdonságuk miatt nem képesek a jobb életre, ez a jellemvonás alapozza meg a stigmatizációt.

Újságírói körökben létezik egy olyan elv, amely szerint általában „az egyéni sorson, a személyes történeten keresztül lehet a néző együttérzését és érdeklődését megragadni egy fájdalmas társadalmi kérdést illetően” (Hammer 2001: 211). Mint azonban Hammer is megjegyzi, ez sok esetben épp az eredeti szándék ellenkezőjét eredményezi: „A nézőben az a hit erősödik meg, hogy a szegények problémája legyen az ő gondjuk, neki ugyan semmi köze hozzá”, és elhiszi azt, hogy szegénység oka a szegénységben élők bizonyos emberi tulajdonságaiban keresendő (Hammer 2001: 211).

Erre jó példa a Népszabadság egy 1999-ben megjelent cikke, amely rögtön ezzel a mondattal kezdődik: „Mondjuk, hogy elveszed tőlem a sziput, de mit adsz a nyomor helyett? – kérdezi a tizenhat éves András, aki leginkább munkát szeretne.” Ezt követően megtudjuk, hogy Andrásnak nincs szakmája, roma származása miatt még feketén se kap munkát, már nagyszülei is a Dzsumbujban laktak, jelenleg nyolcan élnek egy 28 m²-es lakásban, és a mosdón osztozkodnak egy másik családdal.⁹ András szerepe a szövegben az, hogy megmutassa, miként kell elképzelni egy „átlagember” életét a Dzsumbujban. Egy olyan karakter, aki kizárólag kilátástalan helyzete és szenvedése miatt kerülhetett a médiába. Vélhetően nem ő határozta meg, hogy mit szeretne megmutatni magából az olvasóknak, hanem a riporter emelte ki azokat a részleteket, amelyek kellően érdekesek lehetnek az olvasók számára, és megütik az ingerküszöböt.

Már a hatvanas évek tudósításaiban is megjelent a telepre kilátogató újságíró karaktere, hiszen az ő megközelítésében, az ő nézőpontjából ismerjük meg a Dzsumbujt. A riporter elviszi az „együttérző-sóhajtózó-hüledező középosztály szemét” a telepre, hogy az ott élők a rájuk jellemző dolgokat bemutassák, mutassanak egy-két érdekes tárgyat, néhány sajátos, helyi szokást, és elmondják a szenvedéstörténetüket (Hammer 2001: 212). A riporter teljes részletességgel írja le a látottakat, a közvetlen tapasztalatait, élményeit, érzéseit, és pontos képet ad az ott lakókról. Ő tehát a tanú, aki látja a társadalomtól elzárt világot, és jelenlétével igazolja annak valóságát. Hammer a szegénység ilyenfajta médiaábrázolásával kapcsolatban megjegyzi, hogy ezek a riportok

„...nemigen különböznek a 19. századi gyarmati expedíciók krónikásainak etnocentrikus antropológiai munkásságától, amikor az »objektív« jegyzetkészítő és rajzoló az otthon maradt nyugati közönség »tekintetét« magával hozva osztályozta, értékelte és írta le a »vadakat«” (Hammer 2001: 211–212).

A lakók általában mindössze egy-két mondatot beszélnek a szövegekben; szerepük a tudósítás hitelességének és valóságának igazolása. Külsőjüket, életkörülményeiket és történetüket a tudósítás szövegét uraló narrátor, azaz a riporter karaktere mutatja be, aki közvetít a civilizációtól elzárt telep és a többségi társadalom között.

A lakók megszólalásainak másik szerepe az, hogy a nyers stílusukkal, káromkodásaikkal jellemezzék önmagukat. Figyelemreméltó, hogy a középosztály tagjainak megszólalásait idézve ritkán hagyja a szerkesztő a szövegben a csúnya szavakat, káromkodásokat, míg a szegénység ábrázolásánál ez is kulcsfontosságúnak tűnik. Hogy mennyire ellenségesek a lakók a riporterrel szemben, így írja le a 168 óra újságírója: „Pöcsödet fotózzad, meg a kurva anyádat! – üvölt rá a B épület negyedik emeletéről kollégámra egy kövér asszonyság.”¹⁰ A lakók egymás közötti konfliktusait is

⁹ A dzsumbuj, *Népszabadság*, 1999. IV. 23.

¹⁰ A gumibot súlya, *168 óra*, 1996. V. 14.

igyekszik hüen, valószerűen visszaadni a riporter: „Hozzon már valaki egy fejszét, hogy szétcsaphassam azt a bűdös pofádat! – hallatszik a férjnek címzett gyengéd kívánság egy természetes asszony szájából.”¹¹

A riporter funkciója tehát ezekben a tudósításokban az, hogy mindent megmutasson az olvasónak, akinek nincsenek közvetlen tapasztalatai.

„Az újságíró igyekszik felkelteni a figyelmet, ezért sűrit, kiemel, keresi azokat a képeket, leírási módokat, amin keresztül a legerősebben tudja bemutatni a választott témát. Ezért a jelenség legkirívóbb vetületeit találja meg. Így ezek az eszközök a legnagyobb jószándék mellett is torzíthatnak és stigmatizálók lehetnek, holott csak az volt a szándék, hogy bemutassák, milyen nagy a szegénység”

– összegzi Janky Béla egy interjúban ennek az ábrázolásmódnak a veszélyeit.¹²

A kilencvenes években a Dzsumbuj egy zárt, egyedi érték- és normarendszerrel működő gettóként jelent meg a médiában, és kizárólag szenvedés- vagy bűnügyi történetként ütötte meg a sajtóba kerülés mércéjét, amelyet a rendszerváltás után a szórakoztatás és a szenzációs témák bemutatása jelentett.

A bontás sajtója (2005–2014)

2005 szeptemberében született döntés a Dzsumbuj felszámolásáról. Ettől kezdve a média – ekkor már beleértve az internetes sajtót is – meglehetősen aktívan követte a bontás történetét, annak minden figyelemreméltóbb mozzanatával együtt. Ivanyos Judittal a korszak sajtóját elemezve arra a következtetésre jutottunk, hogy a rehabilitáció tíz éve alatt határozottan megváltozott a Dzsumbuj médiareprezentációja (Cseke & Ivanyos 2017). Míg a kilencvenes években javarészt a bűnügyi hírekben jelent meg a telep, 2005-től kezdve rendre a politikai hírek között kapott helyett. A Dzsumbujban élők deviáns viselkedése, szenvedéstörténete, valamint az „őslakók” és a „bevándorlók” közötti ellentét jelentős mértékben háttérbe szorult; helyüket a nyilvánosság szempontjából érdekesebb és magasabb fokú, politikai jellegű konfliktus vette át.

Míg a kilencvenes évek sajtója általában úgy mutatta be a lakókat, mint nyomorukért és problémáikért felelős személyeket, akik elítélendők deviáns magatartásuk miatt, a bontás során passzív, érdekérvényesítésre képtelen emberekként ábrázolták őket, akik életéről és sorsáról nem ők maguk, hanem felsőbb politikai erők döntenek.

Messing Vera ír arról, hogy egy kisebbségi csoportról szóló mediadiskurzus fontos tulajdonsága, hogy a bemutatott csoportot a passzivitás vagy az aktív cselekvés jellemzi-e:

„E szempont azért jelentős, mert ha egy csoportnak, illetve tagjainak ábrázolását következetesen a passzivitás jellemzi, az alkalmas arra, hogy a passzivitás, parazitizmus, a többségi társadalmon való passzív »élősködés« gyakran alkalmazott sztereotípiáját erősítse meg az olvasókban” (Messing 2003: 67).

Ismételten egy konfliktus határozta meg a korszak sajtójának narratíváját, mint azt láthattuk az előzőekben tárgyalt két időszak sajtóelemzése során is. Ebben a konfliktusban az egyik fél a ferencvárosi önkormányzat. Ezt az oldalt

11 Dzsumbuj a ferencvárosi Dzsumbujban, *Népszabadság*, 2000. V. 2.

12 Minél szegényebb valaki, annál inkább lenézzük, *444*, 2015. VI. 2., <https://444.hu/2015/06/02/minel-szegenyebb-valaki-annal-inkabb-lenezzuk> (utolsó letöltés: 2017. VIII. 30.).

a kerület polgármestere, Gegesy Ferenc képviselte. Vele szemben állt a szociális szakma, amelyet Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány elnöke testesített meg.

Az önkormányzat és a jogvédők harca hol csak verbális szinten folyt, és egymást támadva, lejáratva nyilatkoztak a médiában, hol pedig a rendelkezésükre álló eszközök segítségével próbálták a céljukat elérni, az igazukat bizonyítani. Az önkormányzat például állandó őrző-védő szolgálatot telepített a Dzsumbujba, Horváth Aladár pedig többször is megakadályozta az önkényes lakásfoglaló családok kilakoltatását.

A szövegek alapján úgy tűnik, hogy az érintett családok sorsáról egyáltalán nem maguk az érintettek, hanem a fenti erők döntöttek. Így esett áldozatul Nikolett családja is, amelyet Horváth Aladár szerint a bosszú eszközeként szakítottak szét:

„A kilakoltatás megakadályozása miatti bosszúnak csak az első lépése volt, hogy egy alkalmi munkákból élő férjével élő, még nem is tizenhét éves anyát és másfél éves gyermekét az önkormányzat az állam gondjaira bízta.”¹³

Ezt a személyes szálát, a család szétválasztásának történetét napokon keresztül követte a Népszabadság. Tudósított arról a tüntetésről is, ahol az esélyegyenlőségi tárca bejelentette: felfüggeszti az együttműködést a kilencedik kerületi önkormányzattal, azzal az indokkal, hogy Gegesyék „a közigazgatás, különösen a gyámügyi igazgatás szabályaival legalizálják minden szakmai és etikai normát sértő eljárásaikat”.¹⁴

A verbális háborúban a sajtó mindkét oldalnak megadta a teret. Ezt támasztja alá a másik oldal megszólaltatása a fenti tudósításban. Gegesy válaszul azt nyilatkozta, hogy nem nagy veszteség a tárca kiválása, mert eddig se lehetett észrevenni a munkájukat.¹⁵

Ugyanezt az elvet a lakók esetében már nem alkalmazták. A korszak sajtójában a kilencvenes évekhez képest meglehetősen kevés teret kapott a belső nézőpont, azaz maguk a lakók, a konfliktus elszenvetői ritkán szólaltak meg. Ezzel az ábrázolásmóddal pedig tovább erősítették azt a képet, hogy a lakók passzív, tehetetlen tagjai a társadalomnak, és tovább szaporították a lakókhöz fűződő negatív jellemvonásokat:

„Az aktív vagy passzív ábrázolások másik – tartalmi – szempontja az, hogy a konfliktusban érintett felek milyen gyakran jelenhetnek meg, illetve hogy véleményüket közvetlenül mondhatják-e el, vagy azt közvetve, egy harmadik személyen keresztül tolmácsolja a sajtó. Nyilvánvaló, hogy minél nagyobb gyakorisággal jelenik meg a kisebbség úgy, hogy álláspontját személyesen fejtheti ki, annál inkább tűnhet a társadalom aktív tagjának, aki sorsát hathatósan befolyásolja. Ezzel szemben az ilyen bemutatások hiánya azt a képzetet keltheti a többségi társadalomban, hogy a kisebbség passzívan, ölbe tett kézzel várja, hogy segítse-nek rajta” (Messing 2003: 67).

A kilakoltatások körüli konfliktust néhol már valódi háborúként ábrázolta a sajtó, ahol a Dzsumbuj volt a csatatér. Erre jó példa a Népszabadság 2005. októberi riportja, amely „A Dzsumbuj fekete napjai” címmel jelent meg. „Kedd este egy fiatalember »jópofáskodott« az egyik őrről. A másik – talán félreérthette a szituációt – a társa védelmére kelt, és ütött” – írja a riporter a konfliktus kirobbanásáról. A Dzsumbujban a riport szerint napok óta fekete ruhás biztonsági

13 Kilakoltatás helyett gyermekotthon, *Népszabadság*, 2005. XII. 1.

14 Dzsumbuj a hivatal előtt, *Népszabadság*, 2005. XII. 10.

15 Uo.

örök járőröztek, bevilágítottak a lakásokba, és félelemben tartották a lakókat, habár „a hivatalos önkormányzati álláspont szerint azért vannak, hogy a legális bérlők érdekeit védjék, és visszatartsák a bűnözést a telepen”.¹⁶

A bevezetőben írt incidens után a szerző szerint „pattanásig feszült a hangulat”. A telepen másnap megjelent Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány elnöke a lakók helyett megszólalva, közvetítő személyként funkcionált a lakók és a riporter, illetve az olvasók között. A cikk szövege szerint ezt nyilatkozta:

„Nem sok hiányzik egy gettólázadáshoz ott, ahol kápók ingerlik az ott élőket, akiknek nincs túl sok vesztenivalójuk. Márpedig egy pofonnak itt beláthatatlan következményei lehetnek.”¹⁷

Érdemes ezt a mondatot kicsit jobban megnézni, ugyanis hiába a lakókat képviselve és védve mondta Horváth Aladár, mégis erősen stigmatizáló a kijelentés. A „gettólázadás” kifejezés történelmileg terhelt, egyértelműen a varsói gettólázadásra lehet belőle asszociálni. Ezt az asszociációt támasztja alá a kápó kifejezés is. A kápókat a náci koncentrációs táborokban az örök választották ki a foglyok közül, és az örök utasításait követve a rabok egy-egy csoportját irányították különböző kiváltságokért (több élelemért, külön szállásért) cserébe.

Az „ott élők, akiknek nincs túl sok vesztenivalójuk”, akiket nem szabad ingerelni, mert annak „beláthatatlan következményei lesznek” leírás lényegében a rabokra utal, akik be vannak zárva, és akiket a hatalom erőszakkal, a járőröző és szinte korlátlan hatalommal rendelkező biztonsági örök, a „kápók” segítségével ellenőriz és szankcionál.

Ez a rövid – és vélhetően nem rossz szándékú – szöveg is azt támasztja alá, hogy milyen veszélye van annak, amikor egy riporter a probléma súlyát figyelmen kívül hagyva, kizárólag a „szenzáció” mércéjének megfelelően igyekszik minél színesebben és izgalmasabban fogalmazni. Kérdés azonban, hogy vajon tényleg ezt a helytelen és veszélyes kijelentést használta-e Horváth Aladár, vagy csak a cikk szerzője erősítette meg ilyen módon az ő nyilatkozatát.

A cikk megjelenése után néhány nappal Ladányi János és Ambrus Péter szociológus véleménycikket publikált a Népszabadságban. Ebben azt javasolták, hogy a kerületi, fővárosi és országos szinten tevékenykedő politikusok ne használják a Dzsumbujt és lakóit a választási kampányukban, kíméljék meg őket, és kerüljék a „gettólázadás és hasonló, pánikkeltésre alkalmas megfogalmazásokat”, mivel „egy lehetőség megfogalmazása már önmagában is megnöveli bekövetkezésének esélyét”.¹⁸

Mint ebben a példában is, a kilencvenes években gyakran nevezték a Dzsumbujt gettónak a sajtószövegekben. Mit sugalltak ezzel a kifejezéssel? Kenneth B. Clark a szó eredetéről azt írja, hogy a 16. századi Velence zsidónegyedét nevezték gettónak, és később így hívták azokat a városnegyedeket, ahol elzárkózva éltek a zsidók:

„[Amerikában] azokat a különálló körzeteket nevezik gettónak, ahová a választási szabadságukban korlátozott színes bőriűeket terelték. [...] a fekete gettó láthatatlan falait a fehér társadalom emelte, a hatalmon lévők, hogy összezárják a hatalmon kívül lévőket, és tartósítsák a jogfosztottságukat” (Clark 2008: 31).¹⁹

Tehát ha a médiában gettónak nevezik a Dzsumbujt, az úgy is értelmezhető, hogy lakói jogilag alacsonyabb rendűek, akik a többségi társadalmon kívül, összezárva élnek. A gettó kifejezést használva egyértelműen kirekesztik és kisebbségi létbe taszítják az ott élőket.

16 A Dzsumbuj fekete napjai, *Népszabadság*, 2005. X. 7.

17 Uo.

18 Kiút a Dzsumbujból!, *Népszabadság*, 2005. X. 18.

19 Vámosi Pál fordítása.

Emellett gyakran nevezték a Dzsumbujt „nyomortelep”-nek is, amivel szintén tovább erősítették a „dzsumbujista” stigmát, hiszen a „nyomortelep” szóról könnyen lehet asszociálni arra, hogy a telepen nyomorultak élnek, akik egy olyan jellemvonással rendelkeznek, amely megkülönbözteti őket a többségi társadalomtól. Ez egyaránt lehet anyagi, testi vagy morális nyomor. A „nyomortelep” kifejezést használva tehát ismét csak valamilyen negatív jellemvonás alapján bélyegezték meg az ott élőket.

A kilakoltatási botrányok után azonban gyorsan lekerült a sajtó napirendjéről a Dzsumbuj-téma. A felszámolás hosszú ideig, évekig elhúzódott, és nem volt több olyan újdonság, szenzáció, amely megüthette volna a médiába kerülés mércéjét. A következő alkalommal az utolsó háztömb, a C épület bontásakor, 2014 augusztusában került ismét napirendre a telep. Ekkor több olyan sajtóorgánium is foglalkozott a Dzsumbujjal, amely korábban alig vagy egyáltalán nem írt róla. Itt van erre egy meglehetősen szélsőséges példa a *Blikk* című bulvárnapi lapból:

„Pénteken lebontották az utolsó még álló házat is az Illatos út–Gubacsi út kereszteződésénél. A szegénység és a bűnözés melegágya volt évtizedekig a rossz hírű lakónegyed. A városi legenda szerint ide a rendőrök is párban merték csak betenni a lábukat. Annyi biztosan igaz, hogy még fényes nappal is tanácsos volt elkerülni ezt a gettót. Pedig 1937-ben épp azért emelték az épületeket, hogy emberségesebb körülményeket teremtsen. A Dzsumbuj 28 négyzetméteres lakásaiban nem volt fürdőszoba, a lakók a folyosók végén lévő közös mellékhelyiségeket használhatták még a 80-as években is. Akkoriban a lakások fele megüresedett, hiszen aki csak tehette, igyekezett innen elmenekülni. De jöttek utánuk még szegényebbek, munkanélküliek, és a Dzsumbuj hamarosan az alkoholizmus és a kábítószer ferencvárosi gócpontja lett.”²⁰

Mint látható, a cikkben ismét kiemelték a bűnözést, a rossz lakáskörülményeket, a higiénia hiányát, a szegénységet, a munkanélküliséget, az alkoholizmust és a kábítószereket. Ezzel pedig több év kihagyás után újra megerősítették azokat a stigmákat, amelyek a kilencvenes években jellemezték a sajtó szövegeit, és amelyek – visszautalva a sajtóelemzés első példájára – már 1962-ben is megjelentek.

A Dzsumbuj lakói a *Blikk* cikkének megjelenésekor már új helyen laktak; többségük az önkormányzattól kapott cserelakást a IX. kerületben. Az ehhez hasonló előítéletes cikkek azonban ismét felszínre hozták és tovább erősítették a lakóhely szerinti stigmát, amelyet emiatt a bontás után is sokan magukon hordanak. A média tehát a házak lebontása után is csak megerősítette a „dzsumbujista” stigmát, immár múlt időben írva a telepről. Bár a telep megszűnt, a lakók többsége még él, és ezzel az elbeszélésmóddal a média továbbra is hátráltatja a társadalmi integrációját, hozzájárul a megbélyegzés okozta kirekesztéséhez, aktív szerepet vállalva ezzel a társadalmi egyenlőtlenségek újatermelésében.

Összegzés és következtetések

Az Illatos úti telep olyan korszakban épült, amikor hatalmas volt a lakhatási válság Budapesten, és nagy szükség volt arra, hogy emberek százai tudjanak kőépületbe költözni. Ez annak ellenére is igaz, hogy az épületek kialakítása eleve rossz volt, ami hozzájárult a konfliktusok kirobbanásához és a negatív előítéletek megszületéséhez. Az évtizedek során aztán sorra tűntek el a Dzsumbuj körül a hasonlóan túlszűfolt lakástelepek Ferencvárosban és Kőbányán, a kilencvenes évekre pedig szinte teljesen magára maradt a külvárosban. Ezzel együtt a médiában a nagyvárosi nyomor szimbólumává vált. A sajtóelemzésből kiderült, hogy a telep a médiába szinte kizárólag a lakók szenvedés- és bűnügyi történeteivel kerülhetett, amelyek a többségi társadalom egzotikum és szenzáció iránti igényét elégítették ki.

²⁰ Lebontották a hírhedt Dzsumbuj utolsó házát, *Blikk*, 2014. VIII. 29.

A Dzsumbuj szóhoz – mint láthattuk – az ötvenes évektől kezdve tapadtak azok a stigmák, amelyek még ma is sok helyen kötődnek a szegénységhez és a romákhoz. Úgy vélem, a mindenkori újságírók felelőssége, hogy folyamatosan meg- és felerősítették az előítéleteket, ezzel kialakítva a végletesen sztereotip és negatív társadalmi képet a telepről. „A város peremén” projekt azért indult, hogy a Dzsumbuj lezárult történetét és emlékezetét feldolgozza, hiteles és teljes képet alkosson a Dzsumbujról, és árnyalja a lakhatási szegénységben élőket érintő megbélyegző elbeszélsmódot. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a sajtó a mai napig ugyanazokat a stigmákat használja, mint több évtizeddel ezelőtt. 2016-ban, két évvel a bontás után így mutatták be egy cikkben a Dzsumbujt, amelyben egyébként „A város peremén” projekt érzékenyítő munkájáról írtak:

„Nincs az a nagyváros, mely ne bírna hírhedt, lecsúszott, deprivált negyeddal, vagy negyedekkel. Budapesten a IX. kerületben, az Illatos úti egykori Dzsumbuj volt a leghírhedtebb környék. Bűnözés, nyomor, drog – csak néhány dolog, mely egy fővárosinak eszébe jut a környék hallatán.”²¹

Sajtóelemzésemben arra próbáltam rámutatni, hogy a Dzsumbujban élő több ezer emberről korszaktól függetlenül, teljes mértékben homogenizálva, szinte kizárólag csak a negatív jellegzetességeket: a devianciát, a nyomort és a koszt emelték ki a szövegekben. A többségi társadalom pedig vélhetően e kép alapján kategorizálta az ott élőket, az ötvenes években ugyanúgy, mint napjainkban.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a Dzsumbuj nem egyedülálló jelenség. A média hasonló narratív és nyelvi eszközöket, ismétlődő motívumokat és toposzokat használ általában a vidéki szegénység, valamint a kisebbségi, marginalizált csoportok bemutatása során is. Úgy tűnik, a Dzsumbuj csupán az egyik szimbóluma volt a nagyvárosi nyomornak mintegy hét évtizeden keresztül.

Irodalom

Allport, Gordon W. (1999): *Az előítélet*. Budapest: Osiris.

Ambrus Péter (1985): *A Dzsumbuj*. Budapest: Magvető.

Angelusz Róbert (1983): *Kommunikáló társadalom*. Budapest: Gondolat.

Bogdán Mária et al., szerk. (2013): „Csak másban.” *Romareprezentáció a magyar médiában*. Budapest & Pécs: Gondolat Kiadó & PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

Clark, Kenneth B. (2008): *Fekete gettó. A hatalom dilemmái*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

Cseke Balázs & Ivanyos Judit (2017): A cenzúrától a szenzációig. A Dzsumbuj sajtóábrázolása, *A város peremén projekt weboldala* (hamarosan elérhető az interneten: www.avarosperemen.hu/sajto).

Csepeli György (1993): Kisebbségek képe a többségi tömegkommunikációban. In: Cserdi Sándor (szerk.): *Kisebbségkép a tömegtájékoztatásban*, 17–28. o. Budapest: Regio.

Csizmás Kinga (2017): A Dzsumbuj szó története, *A város peremén projekt weboldala* (hamarosan elérhető az interneten: www.avarosperemen.hu/a_szo_tortenete).

Goffman, Erving (1981): Stigma és szociális identitás. In: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*, 179–241. o. Budapest: Gondolat.

21 Volt egyszer egy Dzsumbuj – A város peremén projekt, *WeLoveBudapest*, 2016. X. 20., <http://welovebudapest.com/budapest.nevezetessegei/volt.egyszer.egy.dzsumbuj.a.varos.peremen.projekt>(utolsó letöltés: 2017. VIII. 26.).

- Gyáni Gábor (1992): *Bérmászárnya és nyomortelep. A budapesti munkáslakás múltja*. Budapest: Magvető.
- Hammer Ferenc (2001): Szegények a médiában. In: Sükösd Miklós & Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Budapest: Hungária Könyvek.
- Kecskés Éva (2005): *Dzsumbujisták*. Budapest: Szociális Szakmai Szövetség.
- Messing Vera (2003): Változás és állandóság. *Médiakutató*, 4. évf., 2. sz., 57–73. o.
- Vigvári András (2017): Régen és most, *A város peremén projekt weboldala* (hamarosan elérhető az interneten: www.avarosperemen.hu/regen_es_most).
- Wacquant, Loic (2011): Lakóhely szerinti megbélyegzés a fejlett marginalitás korában. *Fordulat*, 13. sz., 12–26. o.

Abstract

This paper looks into the history and press coverage of a settlement in Budapest's District 9 called „Dzsumbuj.” It is based on the narrative life interviews I have conducted with former Dzsumbuj inhabitants in the framework of the social art project called “A város peremén” (On the Edge of the City) and the findings of the content analysis of written media sources. It aims at examining the narratives and motives the press used to present the settlement in different periods of time and at analysing how these narrations may have contributed to the categorisation and stigmatisation of its inhabitants.

Cseke Balázs 2017-ben szerzett alapszakos diplomát az ELTE BTK kommunikáció- és médiatudomány szakán, és szeptembertől ugyanitt kezd mesterképzést. 2014 óta a Mérei Ferenc Szakkollégium tagja. 2015-ben csatlakozott önkéntesként „A város peremén” elnevezésű emlékezetkutatáshoz és társadalmi-művészeti projekthez, amelyet 2016 óta társkoordinátorként szervez. Szakdolgozatát a projekt kutatási eredményeit felhasználva *Stigmatizáció és szegregáció a nagyvárosi térben – A Dzsumbuj médiaképe* címmel írta. Ennek az összefoglalása, rövidített változata olvasható itt. Az egyetem mellett a „Hosszúlépés. Járunk?” tematikus városi sétákat szervező cégnél dolgozik.